

## ПОНЯТТЯ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ ВИНИ

### THE NOTION A MIXED FORMS OF GUILT

Пушкар О.А.,  
здобувач

Національної академії прокуратури України

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту такої правової категорії, як «змішана форма вини». Проаналізовано різні підходи вчених щодо поняття даного терміну. Розкрито зміст поняття «змішана форма вини» з урахуванням поглядів науковців різного часу галузі кримінального права.

**Ключові слова:** змішана форма вини, поняття, теоретичний аналіз, законодавчий аналіз, аспекти концепції змішаної форми вини.

Статья посвящена раскрытию сущности и содержания такой правовой категории, как «смешанная форма вины». Проанализированы различные подходы ученых относительно понятия данного термина. Раскрыто содержание понятия «смешанная форма вины» с учетом взглядов ученых разного времени области уголовного права.

**Ключевые слова:** смешанная форма вины, понятие, теоретический анализ, законодательный анализ, аспекты концепции смешанной формы вины.

The article is devoted to the disclosure of essence and content of such a legal category as «mixed form of guilt». Were analyzed the different approaches of scientists about the concept of this term. Uncover the concept of "mixed form of guilt" considering the views of scholars of different times the area of criminal law.

**Key words:** guilt mixed form, notion, theoretical analysis, legislative analysis, aspects of the concept of a mixed form of guilt.

**Постановка проблеми.** Від правильного вирішення проблем «вини» багато в чому залежить визначення як підстав кримінальної відповідальності в цілому, так і розвиток деяких інститутів кримінального права, а саме таких, як: незакінчений злочин, співучасть, обставини, які виключають злочинність діяння. Крім цього, належне розкриття сутності «вини» дає змогу визначити й правильну кваліфікацію та відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади злочинів. Більш того, в сучасному кримінальному праві взагалі неприпустиме настання відповідальності без установлення в діях особи певного психічного відношення до вчиненого діяння, тобто «вини».

**Стан дослідження.** В науці кримінального права розроблено поняття змішаної форми «вини» (також її називають складною, або подвійною, формою вини). Так, це відображено в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме О.О. Бахуринської, Р.В. Вереші, П.А. Воробєя, С.В. Гончаренка, П.С. Дагеля, В.Є. Квашиса, Г.А. Крігера, П.С. Матишевського, О.А. Пінаєва, А.І. Рарога, М.І. Хавронюка та інших. Разом з тим ряд науковців піддають критиці таку концепцію в цілому або висловлюють сумніви щодо окремих її положень. На підставі чого та з метою поглибленого втілення в життя засад суб'єктивного ставлення до «вини» необхідним видається ґрунтовне дослідження різних аспектів концепції змішаної форми вини.

**Виклад основного матеріалу.** У Конституції України, Кримінальному кодексі України (далі – КК України), Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) використовуються терміни: «вина», «винність», «невинність», «вин-

ний» («винен»), «невинний», «винуватість», «невинуватість», «винувата» («винуватий»), «невинувата» («невинуватий»). Наприклад, у Конституції України використано терміни «вина» (ч. 1, 3 ст. 62); «невинуватість» (ч. 2 ст. 62); 3) «невинувата» (ч. 1 ст. 62). У КК України вживається «вина» (ч. 2 ст. 2, ст. 23); «винний» (ст. 46, ч. 1 ст. 50, ч. 1 ст. 51, ч. 2 ст. 53, п. 3 ч. 1 ст. 65, ч. 1 ст. 69, ч. 3 ст. 70, п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 143, ч. 2 ст. 144, ч. 1 ст. 258); «невинний» (ч. 1 ст. 372); «винувата» («винуватий») (ч. 2 ст. 2, ч. 2 ст. 120, ч. 1 ст. 191); «ставляться в вину» (ч. 3 ст. 29) [1, с. 107]. Варто зауважити, що термін «вина», який використовується в Конституції України, має значно ширший зміст, ніж в КК України, і словосполучення «вина у вчиненні злочину» означає фактично весь склад злочину. Те саме стосується і ст. 2 КК України.

Згідно зі ст. 23 КК України вина – це психічне ставлення особи до вчиненої дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Таким чином, до змісту вини входить психічний процес, що відбувається у свідомості злочинця під час вчинення злочину і полягає в певному психічному відношенні особи до суспільно небезпечного діяння і його наслідків, в остаточному підсумку цей процес і утворює суб'єктивну сторону злочину (в окремих випадках в сукупності з іншими елементами – метою, мотивом, емоційним станом).

КК України (ст. ст. 23, 24 і 25) передбачено дві форми вини: умисел і необережність. Відповідно, злочини, вчинені з умисною формою вини вважаються умисними, а вчинені з необережною формою вини – необережними. Такий поділ злочинів має важливе практичне значення не лише для кваліфікації

конкретного злочинного діяння, але й для подальшого вирішення багатьох питань в сфері регулювання кримінального права (звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, умовно-дострокового звільнення від покарання, застосування амністії тощо), кримінальної процесуальної діяльності (наприклад, визначення предмету і меж доказування, обрання запобіжного заходу тощо), виконання та відбування покарань (наприклад, визначення виду установи виконання покарань та ін.). Однак, як вже було зазначено, законодавство про кримінальну відповідальність передбачає цілий ряд злочинів, для яких характерне неоднорідне (лише умисне чи лише необережне) ставлення особи до вчиненого діяння та його суспільно небезпечних наслідків (і відповідно, причинного зв'язку).

У сучасній навчальній літературі вважається усталеним підхід до виділення двох основних видів злочинів зі змішаною формою вини. До одного виду відносять злочини, кваліфікований склад яких передбачає умисел стосовно діяння і найближчого наслідку та необережність щодо можливого інших тяжких наслідків (найчастіше вчені наводять як приклад склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 121 КК України). До іншого виду відносять злочини, у складах яких діяння полягає у порушенні відповідних правил безпеки (що само собою є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням), і лише настання суспільно небезпечних наслідків, пов'язаних з діянням, робить все вчинене злочином (найбільш типовим прикладом є склад злочину, передбаченого ст. 286 КК України). За різного суб'єктивного ставлення винної особи до діяння та суспільно небезпечних наслідків віднесення злочину до умисного чи необережного визначається з урахуванням того, що є вирішальним для сутності та характеру злочину: суб'єктивне відношення до дій чи до суспільно небезпечних наслідків [2, с. 327].

На нашу думку, бажання вчених визнавати склади злочинів зі змішаною формою вини або в цілому умисними, або в цілому необережними і є однією з численних причин тривалих дискусій в науці кримінального права з цих питань. Видається, що слід шукати інше вирішення цього питання. Річ в тім, що підхід, за якого поміж умисних і необережних злочинів виділяють злочини зі змішаною формою вини, а наступним кроком є знову ж визнання такого злочину в цілому умисним чи необережним виникає питання про певну непослідовність такого мислення. На нашу думку, стосовно злочинів зі змішаною формою вини слід вести мову про злочини зі змішаною формою вини, які прирівнюються до умисних або прирівнювані до необережних, але не про визнання умисними/необережними в цілому.

У сучасній літературі з проблематики змішаної форми вини, яку ще називають подвійною, складною, комбінованою, двома формами вини в одному злочині є найрізноманітніші точки зору. Зокрема, одні автори вважають за доцільне виділяти так звану змішану форму вини, але вкладають різний зміст у це поняття [3, с. 42], але впродовж всього періоду об-

говорення цієї проблеми були і залишаються в наш час противники виділення інших форм вини, ніж умисна і необережна. Тому насамперед варто розглянути аргументи противників цієї концепції.

Висловлена точка зору, згідно з якою у межах одного складу злочину вина може бути або тільки умисною, або виключно необережною, тому що ні про яке змішування або подвоєння її форм говорити не можна. Крім того, розроблена концепція «подвійної вини», прихильники якої доводять, що дві вини або подвійна вина в рамках одного складу можливі, але подвійної або змішаної форми вини як єдиного поняття не існує [4, с. 23]. Окремі вчені, наприклад В.М. Федитник, доводять, що вся дискусія щодо «подвійної вини» або «змішаної вини» зводиться тільки до спору про терміни, а самі поняття є тотожними [5]. З чим важко погодитися. Таким чином, ми маємо широке розмаїття поглядів, що зумовлює потребу їх аналізу та творчого узагальнення.

Р.О. Сорочкін стверджує, що в злочині, що був вчинений з двома формами вини, наявні умисел і необережність, не утворюючи при цьому «третьої» форми провини. Поняття «подвійна форма вини» юридично некоректно, оскільки передбачає наявність третьої форми вини, яка законом не передбачена. З цих же підстав некоректним є термін «змішана вина», який передбачає умисне порушення певних правил поведінки, які не є кримінально-протиправними, яке тягне за собою з необережності наслідки, що роблять діяння кримінально караним. Насправді мова йде про необережний злочин, вчинений шляхом умисного порушення адміністративно караних правил або норм [6]. С.В. Бабанін вважає, що злочини, пов'язані з порушенням тих чи інших правил безпеки, що призводять до суспільно небезпечних наслідків, не належать до жодного з наведених видів злочинів, оскільки саме собою порушення правил не є злочином, а психічне ставлення особи до будь-якого з наслідків цього діяння характеризується однією формою вини [7]. Багато в чому подібна позиція М.М. Туваклієвої, яка критично ставиться до ідеї в будь-яких злочинах, пов'язаних із порушенням певних правил, окремо встановлювати форму вини стосовно самого порушення і окремо – щодо його наслідків. Уявляється, що намагання розірвати ставлення до діяння і до наслідків за таких умов є штучним і навряд чи цілком обґрунтованим. Не можна характеризувати психічне ставлення особи як «умисне», ґрунтуючись на ставленні тільки до діяння [8].

В.В. Лунєєв вважає, що немає якоїсь нової форми вини – подвійної (змішаної чи складної). Існує лише неоднозначне співвідношення мотиву (мети) з наслідками, що настали. На думку автора, достатньо встановити мотив та мету суспільно небезпечного діяння для того, щоб визначити умисно вчинений злочин чи з необережності [9]. На думку О.І. Белової, конструкція змішаної форми вини призводить до штучного розриву між складовими інтелектуального та вольового моменту умислу та необережності, а також не відповідає чинному кримінальному законодавству [10, с. 14]. На думку ряду вчених, визнання

«змішаної» форми вини означало б розрив єдиного психічного процесу, що становить зміст певної форми вини, на дві частини; і тому неправильно говорити про умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків, оскільки умисел та необережність як самостійні форми вини характеризують злочин у цілому. Таким чином, окремими вченими визнається хибною оцінка змісту психічного ставлення особи з точки зору окремого його встановлення щодо діяння та щодо наслідків із самостійним кримінально-правовим значенням кожної із зазначених частин [11]. З таким висновком погодитися навряд чи можливо.

На думку А.В. Кулікова, комплекс об'єктивних і суб'єктивних ознак умисного і необережного діянь у злочинах з подвійною формою вини існує у взаємозв'язку і взаємодії. Психічне ставлення особи до основного складу злочину і похідних наслідків, настання яких являє собою реалізацію потенційної можливості, закладеної ще в момент вчинення дії, – елементи, частини єдиного психічного процесу, що протікає за всіма законами людської діяльності [12, с. 11]. Зауважимо, що доводи А.В. Кулікова стосуються лише тієї частини складів злочинів зі змішаною формою вини, які прирівнюються до умисних.

На думку С.В. Бабаніна, доводи противників існування змішаної форми вини в узагальненому вигляді можна звести до таких: визнання такої форми вини означає розрив єдиного психологічного процесу, що становить зміст тієї чи іншої форми вини; форма вини стосовно необережних злочинів визначається законодавцем тільки психічним ставленням винного до суспільно небезпечних наслідків, а тому змішаної форми вини просто не може бути; неправильним є трактування умислу стосовно дії і окремо необережності стосовно наслідків, оскільки умисел і необережність, будучи кримінально-правовими категоріями, характеризують весь злочин у цілому; при характеристиці суб'єктивної сторони необережних злочинів можна вести мову лише про усвідомлене, але не про умисне порушення певних правил обережності [7]. П.С. Берзін вважає, що сформульоване в ст. 23 КК визначення вини не дає однозначних правових орієнтирів щодо того, чи є наслідки, про які йдеться у цьому визначенні, елементом складу злочину, чи вони можуть виходити за його межі; на думку дисертанта, такі орієнтири обов'язково мають бути сформульовані на нормативному (законодавчому) рівні, що буде мати позитивне значення не лише для інституту вини, а і для точного визначення підстави кримінальної відповідальності.

Стосовно критики концепції змішаної вини в частині нібито штучного розриву (розділення) єдиного психічного процесу варто вказати на таке. Ми виходимо з тої позиції, що психічні процеси, які

відбуваються в свідомості осудної людини характеризуються єдністю і цілісністю, в тому числі й при вчиненні нею злочину. Однак виділення в числі психічних явищ волі та інтелекту (основних ознак вини) не означає «розриву психічного процесу», а свідчить лише про те, що дослідник звертає увагу (виділяє як предмет дослідження) лише на окремі сторони, риси, властивості досліджуваного об'єкту. А психічний процес в його цілісності при вчиненні злочину (та й будь-якої іншої юридично значимої діяльності) юриспруденція не вивчає, лише використовує досягнення психології, медицини та інших наук щодо окремих явищ вищої нервової діяльності людини. Таким чином, виокремлення окремих рис і властивостей процесів, що відбуваються у свідомості людини для визначення її вини при вчиненні злочину, в тому числі і змішаної форми вини, ніяк не суперечать уявленням про цілісність психічних процесів.

На нашу думку, для з'ясування сутності такої правової категорії, як змішана форма вини, слід окреслити кола випадків, в яких вона може мати місце. Практично не викликає заперечень теза, що змішану форму вини утворює поєднання умислу і необережності в суб'єктивній стороні одного складу злочину. В літературі стверджується, що змішана форма вини являє собою різне психічне ставлення особи у формі умислу і необережності до різних об'єктивних ознак одного і того ж злочину. При змішаній формі вини щодо одних ознак складу злочину має місце умисел (прямий чи непрямий), щодо інших – необережність (злочинна самовпевненість чи злочинна недбалість). П.С. Дагель вважає, що мислими лише 6 варіантів неоднорідного відношення до діяння і його наслідків (прямий умисел – непрямий умисел, прямий умисел – самовпевненість, прямий умисел – недбалість, непрямий умисел – самовпевненість, непрямий умисел – недбалість, самовпевненість – недбалість) [13, с. 137]. Ш.С. Рашковська вважає, що можливі чотири таких варіанти (тільки умисел – умисел або необережність, тільки умисел – тільки необережність, умисел або необережність – умисел або необережність, тільки необережність – тільки необережність). В.Ф. Кириченком було доволі красномовно вказано: «Якщо психічне ставлення до дії і її наслідку співпадає, є умисний або необережний закінчений злочин. Якщо ж такого збігу немає, має місце злочин зі змішаною формою вини» [14].

**Висновки.** Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, в подальшому науковому дослідженні слід виходити з того, що поняття змішаної форми вини охоплює всі можливі поєднання умислу та необережності (або їх елементів) при вчиненні одиничного злочину.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Р.В. Вереша. – К., 2004. – 203 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О.О. Дудоров, В.А. Клименко]. – К. : Правові джерела, 2002. – 432 с.
3. Пинаев А.А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга 1. О преступлениях / А.А. Пинаев. – Х. : Харьков юридический, 2001. – 289 с.

4. Рарог А.И. Теория вины в советском уголовном праве (общие и специальные вопросы) : дисс. ... докт. юрид. наук. / А.И. Рарог. – М., 1987. – 389 с.
5. Федитник В.М. Теорії складної вини в кримінальному праві / В. М. Федитник // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – Вип. 32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/vkhnvvs/2006\\_32/index.html](http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnvvs/2006_32/index.html).
6. Сорочкин Р.А. Особенности установления ответственности за преступление с двумя формами вины по законодательству зарубежных стран / Р.А. Сорочкин // Бизнес в законе. – 2007. – № 4. – С. 173–177.
7. Бабанін С.В. Змішана форма вини у кримінальному праві України / С.В. Бабанін // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 2. – С. 186–192.
8. Тувакчиева М.М. Злочини з двома формами вини / М. М. Тувакчиева // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [lsey.org.ua/5\\_2015/56.pdf](http://lsey.org.ua/5_2015/56.pdf).
9. Лунеев В.В. Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности / В.В. Лунеев // Государство и право. – 1992. – № 9. – С. 54–62.
10. Белова О.І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.І. Белова. – К., 2007. – 20 с.
11. Широков В.С. Ответственность за нарушение правил охраны труда / В.С. Широков // Сов. юстиция. – 1982. – № 14. – С. 21–23.
12. Куликов А.В. Двойная форма вины : Понятие, виды, конструкция составов, квалификация : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология ; исправительно-трудовое право» / А.В. Куликов. – Свердловск, 1990. – 18 с.
13. Дагель П.С. Избранные труды / П. С. Дагель ; науч. ред. А.И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2009. – 352 с.
14. Кириченко В.Ф. Смешанные формы вины / В. Кириченко // Советская юстиция. – 1966. – № 19. – С. 11–16.

УДК 343.976 : 343.347

## НАПРЯМИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ЗМЕНШЕННЯ ШКОДИ ВІД ВЖИВАННЯ НЕ ЗА МЕДИЧНИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

## THE DIRECTIONS OF NORMATIVE PROVIDING OF POLICE OFFICERS PARTICIPATION IN REALIZATION OF HARM-REDUCTION PROGRAMS ON DRUG AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES ABUSE

**Стрільців О.М.,**

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,  
завідувач наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції  
Навчально-наукового інституту № 1  
Національної академії внутрішніх справ*

У статті зазначається, що не дивлячись на запровадження у нашій державі програм зменшення шкоди від вживання не за медичним призначенням наркотиків, на сьогодні ще мають місце непоодинокі випадки безпідставного втручання працівників поліції у їх діяльність. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність прийняття наказу Національної поліції, у якому повинні закріплюватись напрями співробітництва працівників поліції з учасниками вказаних програм. Також у статті розкриваються основні положення, які повинні міститись у такому нормативному акті.

**Ключові слова:** зменшення шкоди, поліція, наркотики, дотримання законності, наказ Національної поліції.

В статье отмечается, что, несмотря на внедрение в нашем государстве программ снижения вреда от употребления не по медицинскому назначению наркотиков, на сегодня еще имеют место отдельные случаи безосновательного вмешательства сотрудников полиции в их деятельность. В связи с этим обосновывается необходимость принятия приказа Национальной полиции, в котором должны закрепляться направления сотрудничества полицейских с участниками указанных программ. Также в статье раскрываются основные положения, которые должны содержаться в таком нормативном акте.

**Ключевые слова:** уменьшение вреда, полиция, наркотики, соблюдение законности, приказ Национальной полиции.

In the article it is noted that despite the implementation of the harm-reduction programs on drug abuse in our country, today there are still numerous cases of police officers' unreasonable interference in its activity. That's why the necessity to adopt National Police order formalizing the directions of police officers' cooperation with participants of these programs is grounded. Also the article examines the main provisions that should be contained in such legal act.

**Key words:** harm-reduction, police, drugs, lawfulness compliance, order of National Police.